Tverdota György

Egy felnőtt sír

Egy bűncselekménynek van áldozata és elkövetője. A teljes folyamat nem a megbánással és az áldozat megkövetésével zárul le, hanem a megbocsátással, a feszültség oldódásával, a rossz lelkiismerettől való megszabadulás, a megtisztulás élményével. A *Mint gyermek* középpontjá-ba ezt a katarzist állította a költő. 1935 augusztusában kelt idézett levelében a Nyugat-beli közlés céljából nem a felismerés versét küldte el Babitsnak, hanem két másik, ugyancsak frissen született darabot: a *Mint gyermek*et és *A bűn* című verset. Mindkettő megjelent a Nyugat szeptem-beri számában. Babits a következő megjegyzéssel továbbította őket Esztergomból augusztus 23-án Gellért Oszkárnak a Nyugat szerkesztő-ségébe: „Azt hiszem egyetértesz velem abban, hogy a *Mint gyermek…* címűt okvetlen hozzuk le e számban. A másikat megítélésedre bízom."[1] Nem csoda, hogy Babitsnak a *Mint gyermek…* megnyerte a tetszését, hiszen felismerte, hogy ő a szonett címzettje. Nem lehet rossz néven venni tőle, ha ezeket a sorokat elégtétellel olvasta.

A címzett és a téma azonban nem esett egybe. József Attila, amint írt verset a gyereksírásról *Egy kisgyerek sír* címmel, itt saját személyére utalva egy felnőtt sírásáról van szó: „erőlködök, / hogy könnyeimre: erényre találjak." Ugyanez a gondolat az első tercetben megismétlődik: „nincs jó szó, mely megrikasson engem". S ha erre az ismétlésre rábukkantunk, akkor már nem nehéz az előzményt sem megtalálnunk: „s csak annak mellén… // tudná magát kisírni". Azaz a szonett témája a sírás: a katarzis, a megkönnyebbülés, megtisztulás esélyeinek fürkészése.

Civilizációnkban a gyermekek és a nők könnyebben sírnak. A férfiasság egyik ismérve, hogy a teremtés koronája képes fegyelmezni magát akkor is, amikor oldalbordája átadja magát érzelmeinek. Csak ritkán engedjük el magunkat, ritkán könnyezünk mi, férfiak. Ez az általános szabály, a norma, amely csak jelentős kivételekel érvényes. Nemcsak a pipogya, magukat lépten-nyomon, okkal vagy ok nélkül elbőgő anyámasszony katonái fakadnak könnyre, hanem Homérosz nagyon is kemény héroszai, például Akhileusz sem szégyellt sírva fakadni. De számos embert próbáló helyzetet ismerünk, amikor még a férfinak sem szégyen sírnia: például a középkorban ez történt, amikor a fejsebet lúggal mosva fertőtlenítették.

---

[1] Gellért Oszkár: *Kortársaim.* Budapest, 1954, Művelt Nép, 321.

József Attila az átlagnál könnyebben fakadt sírva. Ez a hajlama az évek haladtával fokozódott, nyilvánvalóan nem függetlenül a pszichoanalitikus terápiától és általában lelki egyensúlyának mind labilisabbá válásától. Németh Andor egy sírás-rohamról számol be, amelynek akkor volt tanúja, amikor a költő szakított Vágó Mártával: „Embert így sírni még nem láttam soha. Fuldokolva zokogott. Föléje hajoltam, melléje ültem, csillapítottam, faggattam, nem válaszolt. Nem tudott válaszolni, csak sírni tudott."[2]

Szántó Judit emlékezése alapján tudjuk, hogy az analitikus kezelés már az első alkalomtól fogva mennyire kibillentette kedélyét a rendes kerékvágásból. Németh Andor barátja biztatására ugyanahhoz az analitikushoz, Rapaport Samuhoz kezdett el kezelésbe járni, így látta kijönni barátját az orvosi szobából: „Néhányszor összetalálkoztam az előszobában Attilával, aki rendszerint igen zavart volt, könnyes volt a szeme, és nem állt meg velem beszélgetni, hanem elrohant."[3] Németh szikkadt, érzelmi megindulásra képtelen állapotához kapcsolódik a költő egyik verbális megnyilatkozása a sírás hasznáról. Németh Andor a róla szóló vers kezdősoraihoz: „Egy nagyon tiszta vízcseppet / dörgöljetek a szemire" fűzött kommentárjában idézi föl ezt a megnyilatkozást: „Egyszer kuriózumként megemlítettem Attilának, hogy nem tudok sírni. »Az a te bajod«, csóválta a fejét. »Így már értem, hogy csak két fürtöd érezte át a világháborút".[4]

Igen, sírni tudni kell, le kell mosni a bánatot a szívről, mert különben „a bajok lerakódnak az emberben", ahogy a *[Leüllepszik…]* című szonett-ben vagy a *Szabad-ötletek jegyzéké*ben olvassuk, különben nem szabadu-lunk meg a bánat súlyától. Ilyen nagy sírásról számol be Szántó Judit a *Mama* születése kapcsán. A sírásról szóló mondatokat elevenítem föl az élettársak összeveszését követő állapotról: „És sírni kezdtem. És lapulva figyeltem: mi lesz most, Istenem, mi lesz most. Csönd. Egy nehéz sóhaj. És sírás, sírás, keserű, megállíthatatlan. Így sírtunk ketten. Mintha mind a ketten egy külön életért sírnánk, valamiért, amiről nem tehetünk, de jelen van és jelen lesz."[5] A sírás eleinte csak egy-egy indokolt alkalomhoz kapcsolódott és megkönnyebbülést okozott. Ilyen alkalom volt *A proletárirodalom plattformtervezeté*nek támadása: „egy kora nyári vagy őszi napon, megérkezett Rákospalotára, elől az inge csupa víz volt, nem izzadságtól,

[2] Németh Andor: *József Attila.* Budapest, 1944, Cserépfalvi, 93.
[3] Németh Andor: Emlékiratok. In: Németh Andor: *A szélén behajtva.* Budapest, 1973, Magvető, 650.
[4] Németh Andor: Medáliák. *A Toll,* 1938. febr. 20. 51.
[5] Szántó Judit: *Napló és visszaemlékezés…* 98.

hanem a sírástól, könnyei hullottak, kinyitotta tenyerét, és benne találtunk egy összegyűrött lapot, szinte átnedvesedve… a *Sarló és kalapács* című lap volt."[6]

Az utolsó időszakról szóló kortársi beszámolókban viszont nehéz megrendülés nélkül látni, hogy hatalmasodik el a költőn a lelki egyensúly-hiány, s ennek tüneteként a sírás, amely többé nem hoz megkönnyebbü-lést. Boldizsár Iván idézett föl egy 1937 nyarán, nem sokkal a Siesta szanatóriumba történt bevonulást megelőző napokból egy esti társasági összejövetelt, amelyen József Attila is részt vett. „Meggörnyedten ültél, tenyeredet ernyőformán homlokod elé csatoltad, csupasz tarkód piroslott. »Mama« – mondtad befelé szíva a levegőt, mint a gyerek egy perccel a sírás kitörése előtt. »Mama« mondtad szűkölve és aztán átmenet nélkül egy régi versed kezdősorait motyogtad: »Nemzett József Áron megszült Pőcze Borcsa«. Lassan föltekintettél, szemedben könnyek ültek. Nem sírtál, csak mintha szemed is megizzadt volna a nagy melegben. »Mi bánt, Attila« kérdeztük félénken. Nem feleltél. A csöppek megnagyították szemedet, kifényesítették homlokodat, megnyúltál és megnőttél… Merev arccal, nedves szemmel elkezdted verseidet mondani."[7]

Boldizsár Iván beszámolóját csak néhány nap választhatja el attól a találkozástól, amelyről Cserépfalvi Imre, a költő kiadója számol be, a Siestába vonulásnak szinte előestéjéről. Cserépfalvit a Luxor kávéház főpincére riasztotta azzal, hogy egy különösen viselkedő fiatalember rá hivatkozik: „Ahogy beléptem, néztem széjjel, és látom, hogy bent a falnál ül Attila magába roskadva. »Mi baj van, Attila?« – kisírt volt a szeme, könnyes-vizes a gallérja és csak nézett rám: »Itt vagy? Eljöttél?«".[8] Németh Andor drámaibban írja le, nyilván Cserépfalvi magánközlése alapján, ezt a találkozást: „Cserépfalvi nem tudta, mit tegyen. Hagyja magára Attilát? Azt nem teheti. Másrészt nem erőltetheti Attilára magát, ha az egyszer azt mondja, hogy nincs szüksége rá. Arra határozta tehát magát, hogy visszamarad, és megfigyeli, mihez kezd Attila. Attila elindult a hídon, Cserépfalvi távolról követte. A budai parton Attila leült egy padra, és égre emelt arccal hangosan zokogott. Cserépfalvi megrendülve figyelte messziről, aztán odament hozzá, és melléje ült. Attila nem vett tudomást róla. Csak zokogott, csak sírt, csak motyogott

---

[6] Andrásfi Gyula: Szemináriumvezető: József Attila. In *József Attila emlékkönyv*… 293.
[7] Boldizsár Iván: Fülledt este József Attilával. *A Reggel,* 1937. dec. 6. 9.
[8] Cserépfalvi Imre: *Egy könyvkiadó feljegyzései.* Budapest, 1982, Gondolat, 166.

maga elé – aztán egyszerre elernyedt – s elaludt."[9] Igen, ez az a jelenség, amit közönségesen idegösszeomlásnak neveznek.

Nem csoda, hogy a barátok a szanatóriumi kezelés mellett döntöttek. Itt látogatta meg őt Németh Andor, s itt közölte barátjával, jó szándékkal, de nagyon rossz taktikával, hogy a városban bolondnak tartják. A hatásról Németh így számol be: „Attila két kézzel a szívéhez kapott, felzokogott, fejét ide-oda dobálta. – Őrültnek tartanak, őrültnek tartanak – nyöszörögte fájdalmasan. És omlottak a könnyei, mint a zápor-eső. A visszatérő Ignotus megdöbbenve nézett bennünket. – Miért sírsz, Attila? Attila rám mutatott az ujjával. Azt mondja, hogy őrültnek tartanak. Mindenki tudja már! Mindenki tudja!"[10] Németh itt felmérhette azt a távolságot, amely a Rapaport előszobájában látott megkönnyebbült könnyezést és a végső zsákutcába került ember vigasztalan zokogását egymástól elválasztotta.

Érdemes azonban a Siesta-beli tartózkodás másik koronatanúját, az előbb említett Ignotus Pált is idézni, aki – ahogy Németh Andor írta róla – az összekötő tiszt szerepét vállalta a szanatóriumi beteg és a külvilág között: „érdeklődése mind gyorsabban apadt ki, mindinkább kényszeredettnek hatott. Túllépett már e mai kocsmán, »az értelemig és tovább« lépett immár; hol vad könnyontással, hol merev, üveges nézéssel utasította el próbálkozásomat, hogy visszacsaljam a világba".[11] Déry Tibor ugyanerről a végső időszakról számol be: „Utoljára a szanatóriumban láttam: egész délután a díványon ült és sírt. Cigarettázott, egyszer telefonált, megevett egy fél mandarint, köznapi ügyekről beszélt, olykor el is mosolyodott, de bármit tett, szeméből szüntelen folytak a könnyek. Nedves, fénylő szemhéjaival a költészet jelképes alakjává lett."[12]

Valóban, József Attila így tűnik el szemünk elől Balatonszárszón, 1937 telén. József Jolán így mutatja be a könnyeit ontó öccsét a Balaton parti településen: „Attila azóta, hogy megérkezésünk estéjén lefektettük, nem is kelt fel az ágyból. Ráraktunk két paplant, meg egy dunnát. Gyulladásos szeme már a második napon egészen bedagadt a rettenetes hidegtől és a sok sírástól. Mert sírt a szerencsétlen éjjel-nappal. Ha bevittem a reggelijét, sírva fogadott. …Aztán megetettem Attilát. Megint sírt, mint egy nyűgös, beteg kisgyerek… Pár nap múlva Attila szemhéjai ujjnyi vastagságúra dagadtak. Kínzó fájdalom gyötörte." És ez így ment

---

[9] Németh Andor: József Attila és kora. In: Németh Andor: *A szélén behajtva,* Budapest, 1973, Magvető, 519.

[10] Németh Andor: *József Attila,* Budapest, 1944, Cserépfalvi, 206–207.

[11] Ignotus Pál: Költő és a halál. *Szép Szó,* 1938. jan.–febr. 65.

[12] Déry Tibor: Emlékül. *Szép Szó,* 1938. jan.–febr., 39.

egész hónapon át. Olvasott valamilyen szerkesztői üzenetet az újságban, amelyet magára vonatkoztatott: „Leült a székre, maga elé tartotta a kitárt újságot és hangosan, szívbemarkolóan zokogni kezdett. Így még nem láttam embert sírni. Háziasszonyunk megállt az ajtó előtt, érdeklődött, hogy nem kell-e segítség. A fel-felcsukló zokogásra elhallgatott és kiment."[13] Erről az időszakról vélekednek úgy, hogy a költő Szárszón gyógyulni kezdett, öngyilkosságra semmi oka nem volt.

Amikor leírt egy ilyen mondatot: „erőlködök, / hogy könnyeimre: erényre találjak", mögötte egy nagyon is gazdag és szomorú élettapasztalatbeli háttér rejtőzött. Az érzékenység tekintetében az irodalom történetében jelentős hullám-mozgást állapíthatunk meg. Közhelyszámba megy, hogy a szentimentalizmus korában nemcsak megengedett, hanem szinte kötelező volt sírva fakadnia a hősöknek, s nemcsak a női, hanem a magára valamit is adó férfi szereplők is ontották könnyeiket. Elegendő elolvasni Goethe *Werther*ét, hogy erről meggyőződjünk. A mi irodalmunkban is markánsan jelen volt ez a tendencia, elég, ha Kölcsey ismert *Elfojtódás* című versére utalok. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a modernség korában ez az attitüd kivész az irodalomból. Nemcsak a meglehetősen feminin, gátlásos, rezignált Tóth Árpádnál olvashatjuk, hogy „kicsordul a könnyem, hagyom", hanem olyan offenzíven férfias költő, nemzedékének vezéralakja és fenegyereke, mint Ady Endre is írt verset *Sírni, sírni, sírni* címmel. Végül Babitsot említem, aki *Cigány a siralomházban* című versében a sírás jelenségével határozta meg költészetének húszas évekbeli, harmadik korszakát.[14]

A sírás mindenek előtt az önkifejezés spontán módja. Akarattal bizonyos ideig és bizonyos mértékig föl lehet tartóztatni, ha mégis kitör, le lehet fékezni, csillapítani lehet. De rengeteg ellenpéldát mutatja, hogy ez a mérséklési szándék kudarcot vall, ha a belső indíttatás túl erős, túl heves. A síráshoz ezért szükségképpen hozzákapcsolódik az őszinteség erkölcsi minősége. Mivel akaratlanul is megjelenik a könny, óhatatlanul árulkodik a síró ember belső állapotairól. A sírás nemegyszer elárulja a véleményünket, álláspontunkat, szimpátiánkat, olyankor is, ha ezt titkolni szeretnénk. Amikor Babits új verseit a „halkan, elfolyva, remegve" jövő, a „beesett szemek gödreiben remegve fölcsillanó könny"-höz hasonlítja, akkor ezzel hitelesítő aktust hajt végre. Megnyilatkozásainak őszinteségét, személyiségének legmélyéből való származását hangsúlyozza. Ezért állítja versének végén a sírás

[13] József Jolán: *József Attila élete*…267., 268., 278.

[14]

öncélúságát, azaz hogy a könny akkor is jön, ha semmi haszonnal nem jár, ha semmilyen célt nem teljesít: „nem kérdi, mire jó”.

Persze a sírás szemiotikájának ismerjük a fonákját is. Van, aki akkor is tud könnyezni, ha e mögött nincs meg az az érzés, amelynek a ki-fejezésére a sírás szolgál. A színlelés, a tettetés művészetéhez hozzá-tartozik együttérzést mutatni olyankor, amikor ez voltaképpen nincs meg, s ennek virtuózai különösebb gond nélkül elő tudják hívni könnyeiket, ha erre van szükségük. A sírás tehát nem csupán akaratlan önkifejezés, hanem egyben társadalmi viselkedésforma is, azaz rendelkezik konven-cionális dimenzióval. A siratás, a falusi gyász-szertartásoknak ez a tradicionális eleme, amikor a családtagok helyett vagy velük együtt sirató asszonyok jajveszékelnek a nyitott koporsónál, a sírásnak, a gyász kinyilvánításának erre a konvencionális oldalára épül. Babits versének egy részlete megengedi a sírás ilyen célirányos használatát: „Nem magamért sírok én: testvérem van millió”. Akkor érzem szükségét, hogy sírva fakadjak, ha embertársaim nyomorára gondolok, s ennyiben a fenti kijelentés inkább egy tapasztalatról számol be. Elvi kijelentésként mégis-csak kijelöli a sírás irányát, noha a remegve fölcsillanó könny okát és célját nem lehet még ennyire sem szabályozni.

A sírás jelensége József Attilát is egész pályája során foglalkoztatja. Serdülőkorában neki is vannak férfias, a siránkozást gőgösen elutasító felbuzdulásai, amelyeket elsősorban Adytól, majd Kassáktól kölcsönzött gesztusokkal fejez ki. *Ady Endre helyett mondom* című verse például ezzel a felütéssel kezdődik: „A sírás nekem nem kenyerem.” A korai időszak versei mindazonáltal siránkozással vannak telítve. Ezeknek a nyugatos mintákra, a dekadens hiperérzékenység nyelvi megnyilvánulásaira visszavezethető példáknak a leltározása nem hozna számunkra sok tanulságot. Egyedül a korábban tárgyalt *[A multkor, szerda este…]* stílus-utánzatra emlékeztetek, amely a következő sorpárral végződik: „És sírtam, igen, most másodikán, / Mint kisgyerek, kit nagyon szoktak verni.”

A hasonlat kezdő szintagmája majdnem teljesen azonos *Mint gyermek…* címével. József Attilát érett költői korszakában egyre inkább a gyermek sírása érdekli, még ha van is ez alól jelentős kivétel, mint az 1928 elején született *Két vers* első darabjának kezdő sorai: „Elsirattam – sírni szabad – / legjobb, sánta elvtársamat.” Néhány hónappal később *Gyereksírás* címmel írt szerelmes verset Vágó Mártának. A legfontosabb azonban az 1933 elején írt *Egy kisgyerek sír*, amelyben hasonlatok gazdag és változatok sora tematizálja a sírás jelenségét. 1934-ben a síró csecsemő témájára újabb verset írt *Iszonyat* címmel. A gyermeksírás témaköre

aztán a *Kései siratóban* kulminált. A részletező hasonlatsor vagy leírás mellett olykor lényegszerű tömörséggel ragadja meg a témát, jelképes jelentő-séggel ruházza fel a jelenséget, mint az *Egy kisgyerek sír* után nem sokkal született *Elégia* záró soraiban: „Igazán / csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz. / Magaddal is csak itt bírhatsz, / óh lélek! Ez a hazám.", ahol a sírás az ember lényegi megnyilatkozási módjává van emelve ellentétével, a nevetéssel együtt. Ugyanezt a kiemelő, lényegre összpontosító eljárást figyelhetjük meg az *Eszmélet* ciklusban is, amelynek *IX.* verse így kezdődik: „Hallottam sírni a vasat".

A sírás József Attila-i szemiotikájának azt a szeletét vesszük közelebbről szemügyre, amelyben a könnyhullatás a bűn problémájával kerül érintkezésbe. Már a bűnvers-sorozat első darabjában, a *Mamá*ban 1934 őszén találkozunk vele, ahol a gyermekkori hisztérikus sírás kiindulópontjává válik a felnőttkori lelkifurdalásnak: „ordítottam, toporzékoltam… Nem nyafognék, de most már késő". Az 1935 elején született *Ajtót nyitok* a sírásra való képtelenség panasza. Láttuk, hogy a sírást József Attila a megkönnyebbüléshez, a megtisztuláshoz vezető útnak látta, s az erre való képtelenség, fásultság, érzéketlenség az én-t az idegenség, boldogtalanság állapotába történő belemerevedés veszélyével fenyegeti. Az *Ajtót nyitok* című vers a sírásra való képtelenséget az édesanyja megfelelő meggyászolásának elmulasztásaként konkretizálja: „Nem fáj, de meg sem érinthettem, / nem láttam holtában anyám, / nem is sirtam. És érthetetlen, / hogy mindig így lesz ezután." Ugyanezzel a képpel találkozunk a *Temetés után* záró soraiban. A három testvér a temetőből visszatér az elárvult lakásba és fásultan, vigasztalanul, maguk-ba roskadva leülnek: „Még csak biztató szavakat / sem szóltunk, nem néztünk egymásra, / mint munka után ki leül. / Csak ültünk ott, mi három árva, / ki-ki magában, egyedül."

A *Mint gyermek…* ebben a szövegkörnyezetben helyezkedik el, s a sírást az összes példa közül a bűnnel a legszorosabb összefüggésben jeleníti meg. Az alapviszony a bűn és a sírás között nem lehet más, mint az a reláció, amely a vétek elkövetését és ennek megbánását kapcsolja össze. A sírás ebben a vonatkozásban a megbánás belső megvalósulása és egyben külső jele. Belső megvalósulása, amennyiben a megátalkodott ellenségesség, a bosszúvágyban való makacs megrögzöttség feloldódása történik meg általa. A lázadó alany agresszivitása, támadó kedve a sírás-ban összeomlik. Külső jele, amennyiben láthatóvá teszi minden szemtanú, de elsősorban a megtámadott személy számára, aki ellen a bűnt el-követték, hogy fordulat történt a támadó magatartásában.

Érdekes, hogy az elkövetett bűn nincs megjelölve. Először puszta hasonlat keretében szerepel. A vers alanya egy olyan gyermekhez hasonlítja magát, aki bosszút esküdött családja vagy csak édesapja ellen, s vélt sérelméért úgy vett elégtételt, hogy felgyújtotta a házat, amely felnevelte őt. Szabolcsi a metaforikus szintről a referencialitás szintjére helyezi a képet, s az apában Babits Mihályra ismer rá. Ha Babits az apa, akkor a ház, amelynek Babits az ura, nem lehet más, mint a Nyugat folyóirat, amelynek Babits a szerkesztője. Ez hibás referencializálás még akkor is, ha a verset József Attila, csakugyan Babitsnak küldte el, aki vélhetőleg neki szóló személyes üzenetet fedezett föl benne. De nem olvashatott ki a szövegből mást, mint a fiatalabb költő bűntudatát azért, amiért cikkben és versben durva támadást intézett ellene. A bosszút esküvés szinte színpadias gesztus, erre nyilván nem került sor. A ház felgyújtása is csak képletes lehet, s a ház azonosítása a Nyugat folyóirattal nem állja meg a helyét. Nem ismerünk olyan megnyilatkozást a költő részéről, amely a folyóirat ellen irányult volna.

A bűn a szonettnek még egy helyén bukkan föl, itt azonban még a nyitó hasonlatnál is eltávolítottabb formában, mert egy hiperbola keretébe van foglalva: „Világot hamvasztottam el…" A felgyújtott apai ház tehát nem hogy a Nyugat lenne, hanem maga a világ. S ha ez így van, akkor az apa, aki ellen a lázadás, ez a luciferi, sátáni tett történik, akár maga az Isten, a gondviselő atya is lehetne. Elegendő egyelőre annyit meg-állapítani, hogy a bűn univerzális dimenziókba van felnagyítva az első tercet első sorában. Ugyanakkor, némileg paradox módon nem a világ tényleges felgyújtásáról van szó, hanem csupán a világnak arról a képéről, amelyet az alany a szívében őriz. Azaz nem voltaképpeni tettről, hanem csupán szándékról, elvetemült hajlandóságról valamilyen sátáni tett végrehajtására. A sor teljes terjedelmében így hangzik: „Világot hamvasztottam el szivemben". A bűntudat reális, de ehhez nincs meg a ténylegesen elkövetett bűn. Vagy csak hasonlat formájában, vagy hiper-bolisztikusan felerősítve és ugyanakkor szubjektivisztikusan legyengítve áll rendelkezésünkre.

Miután az apa nincs azonosítható módon megjelölve, mint ahogy a *[Magad emésztő…]*-ben ez megtörtént, miután a bűn csak hasonlat formájában áll előttünk, ezért a vers voltaképpeni tárgya nem a sértett. A vers a *[Magad emésztő…]*-vel, a *Harag*gal vagy a *Judit*tal ellentétben nem a megkövetés verse. A szöveg iránya magára a bűnt elkövető alanyra fordul vissza. Látjuk őt abban az állapotban, amelyben az *Ajtót nyitok* vagy a *Temetés után* ábrázolta a Mama halála után árvaságra jutott gyermeket, amely a költő számára az egyik legnyomasztóbb,

legelviselhetetlenebb élethelyzet: „s most idegenség lepi, mint a köd”. Az én sikertelenül megpróbál megszabadulni ettől a halálos fásultságtól: „reménytelenül erőlködök”. A megszabadulást ebből a helyzetből a felszabadító sírás hozná meg. A vers alanya itt nem a bűnt keresi, mint *A bűn* című versben, hanem erényre szeretne találni, olyan minőséget felfedezni magában, amely szembehelyezhető lenne bűnösségével. Az erény, a szubjektív belső érték jele az én számára a sírás lenne. A második strófa utolsó sorában történik meg a könnyek és az erény azonosítása: „hogy könnyeimre: erényre találjak.” Amit úgy értelmezhetünk, hogy a könnyek, a sírás egy olyan erkölcsi magatartás külső tünetei, amely a bűnöktől való megtisztultság, az erényesség helyreállásával egyértelmű.

A vers azonban nem valamilyen elvont, a szituációtól független sírásra való képességről beszél, hanem nagyon is pontos feltételekhez köti a sikeres katarzist. „s csak annak mellén, aki ellen lázadt, // tudná magát kisírni” – olvassuk az első és második strófa határövezetében. Azaz a megbántott apa részéről történt megbocsátás, a korábbi két ellenfél közötti bensőséges szeretet gesztusa az, ami a ködszerű idegenség feloldására alkalmas helyzetet jelentheti. Az „elfödött / arcát mutatni szabad mosolyának” rejtélyesen hangzó sorai bizonyára a megbántott fél bátorító mosolyát és ennek folytán a szégyenkező, arcát elrejtő lázadó gyermek bizalomteljes megmutatkozását fejezik ki. A bűn második megemlítése után a megbánás vágya ugyanebben az utópikus megbocsátási szituá-cióban fogalmazódik meg: „és nincs jó szó, mely megrikasson engem”. Ahhoz, hogy a bűnös megbánásra elszánja magát, hogy könnyekre, erényekre találhasson, arra lenne szüksége, hogy jó szavakat, vagy a *Temetés után* kifejezését kölcsön véve: „biztató szavakat” kapjon. Ennek hiányában marad a kuporgás és csodavárás, az üldögélés (hogy megint a *Temetés után* szavait vegyem kölcsön) magában, egyedül.

A „kuporogva csak várom a csodát” csodavárása mindazonáltal továbblépést jelent a *Számvetés* eltökélt és elkeseredett amoralizmusához képest: „Komor ég alatt üldögélek, / mint hajléktalan a híd alatt. / Mindentől fölmentem magamat”. Az abszurditás, a hiábavalóság tudata ellenére a vers alanya itt nem vonja ki magát az erkölcsiség érvénye alól. A farkasverembe esett, menekülésben reménykedő, s egyúttal reményét vesztett áldozat helyzete egyszerre negatívabb és pozitívabb a híd alatt tengődő hajléktalanénál, mert miközben nem tudja, mit követett el, s hiába várja a neki megbocsátó atyát, nem menti fel magát a közösség minden tagjára érvényes erkölcsi szabályok alól.

Csakhogy ez az erkölcsi törvények iránti lojalitás egyúttal apóriába torkollik, s ez adja a szonett csattanóját, amely nem kevésbé éles, mint a jámbor *Kertész leszek* váratlan, brutális zárlata: „jöjjön már el az, ki megbocsát / és meg is mondja szépen, micsodát / bocsát meg nékem”. Ezzel a csattanóval tesz a költő egy határozott új lépést az *Én nem tudtam*ban megnyitott úton. A bűn kétségtelen, ám az áldozat kiléte rejtélyessé válik, s egyúttal a bűn mibenléte is meghatározatlan. Így a feloldozás, a bűnbocsánat, a megkönnyebbülést hozó jó szó kimondása is függőben marad. A *Számvetés* könyörtelenségén ugyan túllép a költő, de a jellegzetes József Attila-i intranzigencia, a tekintetnélküliség megmarad, csak éppen saját maga ellen fordul. A világ nem a híd alatt élő hajléktalan tartózkodási helye, de már nem is kisdedet ringató bölcső, hanem vadállatok tőrbe ejtésére épített csapda, farkasverem.